

(april–junij 2015)

Primerniške/presežniške oblike nekaterih prislovov in pridevnikov med normo oziroma predpisi in rabo (primerjanje različnih izdaj pravopisa, slovarja in jezikovnega priročnika)

Zanimala me je predvsem primerniška/presežniška oblika prislovov, izpeljanih iz pridevnikov, posebno tistih, pri katerih se v praksi pogosto pojavljajo krajše in daljše oblike in se izenačujejo z obliko primerniškega/presežniškega pridevnika za srednji spol. Pri pisanju teh prislovov se moram tudi sama vedno znova odločati, katero obliko naj uporabim. Razvoj oziroma pojavljanje primerniškega/presežniškega prislova sem poskušala prikazati tako, da sem posamezne prislove izpisovala iz slovarskih priročnikov.

Glonar: **Slovar slovenskega jezika**, 1936

Opomba: Slovar ob iztočnicah ne navaja besednih vrst in njihovega pregibanja (sklon, oseba, stopnja), posamezne oblike sem tako našla pri različnih iztočnicah, pri glagolu »nižati se« npr. besedno zvezo »iti na nižje«.

SS 1968: **Slovenska slovnica** (t. i. slovnica štirih), 1968, stran 273

Opomba: Nisem izpisala vseh zgledov.

SP 50: **Slovenski pravopis**, 1950

Opomba: Prispevala Darja Tasič.

SP 62: **Slovenski pravopis**, 1962

SP 2001: **Slovenski pravopis**, 2001

SSKJ: **Slovar slovenskega knjižnega jezika**, spletna izdaja, 2000

PRISLOV						
	Glonar	SP 50	SP 62	SS 1968	SSKJ	SP 2001*
blizu	bližji: ki je bliže (med ...bolj oddaljenimi)	bliže	bliže <i>in</i> bližje	bliže	blízu prisl., blížje <i>in</i> blíže	bliž(j)e
dobro	bolji = boljši kakor /ni zgledeov za stopnjevanje prislova/	bolje	bolšje (?)	bolje	bólje <i>in</i> bóljše prisl.	bolj(š)e
drago	drag: ... drago kupovati, še draže prodajati	draže	draž(j)e	draže	drago: ... /ni zgledeov za stopnjevanje prislova/	dražje
grdo	grd: ... /ni zgledeov za stopnjevanje/	grje	grše <i>in</i> grje	grje	grdo: ... /ni zgledeov za stopnjevanje prislova/	grše <i>tudi</i> grje
hudo	hud: ... hudo gledati, hudo se držati /ni zgledeov za stopnjevanje/	huje	huj(š)e	huje	hudo: ... /ni zgledeov za stopnjevanje prislova/	huj(š)e
lahko	laže/laglje	laže <i>in</i> laglje	laž(j)e <i>in</i> laglje	laže/ laglje	lážje <i>in</i> laže stil. lágjlje prisl.:	lažje <i>in</i> laže
mlado	mlaji: mlajši /ni zgledeov za stopnjevanje prislova/	mlaje	--	mlaje	Ob iztočnici mlad ni prislova mlado .	--
nizko	nizek: ... kdor visoko leta, nizko pade; nižati se: iti na nižje	niže	niž(j)e	niže	nízko prisl. /ni zgledeov za stopnjevanje/	nižje <i>tudi</i> nižje
ozko	ozek: /ni zgledeov za stopnjevanje prislova/	ože	ož(j)e	ože	ósko prisl.: /ni zgledeov za stopnjevanje/	ožje
pogosto : pogostno			pogosteje		pogosteje	pogosteje
sladko	sladek: ... sladko se smejati /ni zgledeov za stopnjevanje/	slaje <i>in</i> sladkeje	slaj(š)e <i>in</i> sladkej(š)e	slaje /sladkeje	sládko <i>in</i> sladkó prisl.: /ni zgledeov za stopnjevanje/	slajše <i>tudi</i> -ej(š)e
tanko	tanek: tanko poslušati /ni zgledeov za stopnjevanje/	tanje <i>in</i> tanjšje	tanj(š)e	tanje	tánko <i>tudi</i> tenkó prisl. ... /ni zgledeov za stopnjevanje prislova/	tanjšje
težko	težek: težko mi je pri srcu /ni zgledeov za stopnjevanje/	teže	tež(j)e	teže	téžje prisl.: vse težje shajajo;	težje
veliko	večji: bolj velik /ni zgledeov za stopnjevanje prislova/	veče	več; več(j)e	veče	več: prisl. (è) 1. izraža <i>večjo količino ali mero</i>	več
visoko	visok: ... visoko meriti /ni zgledeov za stopnjevanje prislova/	više	viš(j)e	više	visôko prisl.:	višje <i>in</i> više

SSKJ: Slovar v iztočnicah navaja samo pridevnike, ob njih tudi oblike za stopnjevanje, prislov je naveden kot podiztočnica, vendar navadno brez oblik za stopnjevanje. Zato sem te iskala v celotnem gradivu slovarja, saj me je zanimalo, kako se pojavljajo krajše in daljše oblike. Tukaj navajam nekaj zgledov iz gradiva.

Zgledi, pretežno iz SSKJ

blizu: ... kima mu, naj pride **bliže**; ... stopil je za korak **bliže**; **poblížje** in **poblíže** prisl. ... dobro, navidez, **poblíže**, slabo poznati; biti resnici **najbližje**; ne poznam ga (od) **bližje**; stopiti **bližje** k oknu

dobro: **bólje** in **bóljše** prisl.: **bolje** bi bilo za vas, če bi takoj odpotovali; zdaj že **bolje** dela; on zna **bolje** gospodariti kot oče; začel se je **bolje** oblačiti; to morate **bolje** razložiti • zdaj mu je že **bolje** *se počuti bolj zdravega*; preg. **bolje** drži ga, kot lovi ga

Ali lahko rečemo, da gre v naslednjih primerih za primerniške oblike pridevnika **dober**? **dober** ... sò znamenja, da se obrača na **boljše**; ... **idealizirati** ... *delati, prikazovati kaj boljše in lepše, kot je*; ... nič ne bo **boljše**, pa če se še tako jezite ... zdravje kaže na **boljše** med. *obdobje v akutni bolezni pred spremembo na boljše ali (bistveno) slabše*: preg. **boljše** malo kot nič

drago: **žlahtnina** ...vi svojo kislico **dražje** prodajate kot jaz žlahtnino; **cestniniti** ... cestninjenje zanje ne bo **dražje**; **jahtar** ... takse za varnost plovbe, ki so jih morali lani nenadoma bistveno **dražje** plačevati tuji jahtarji

grdo: **dosti** ... dosti **grše** piše kot prej

hudo: **dramatizirati 2** ... ekspr. *pojmovati, prikazovati kaj resneje in huje*; *delati hujše, slabše*: med. *komplicirani zlom zlom, pri katerem kost predre kožo ali hujše poškoduje okolno tkivo*; ... če ne bo **hujše**, še umreti ne bo treba

Ali gre tu za primerniške oblike pridevnika **hudo**? ... to je naj**hujše**, kar nas more doleteti ... naj**hujše** pri vsem je, da ni zdrav ...

lahko: **lažje** in **laže**; ... jaz ti **lažje** pomagam kot on; ... **priti** ... da bi prišel do sape začel **lažje** dihati

Primerjava z drugimi viri:

SP: **lahkó** nač. prisl.: **lažje** in **laže** prebavljiv, prehoden; **lažje** in **laže** opraviti kaj; Vozilo se **lažje** in **laže** giblje na kopnem in v vodi; **priti** ... priti do sape |začeti laže dihati|

SNB: **brezpilótni** ... saj je seveda veliko **lažje** izgubiti letalo kakor *pilota*

SSKJ₂: **čévelj** ... *kar se natakne, pritrđi na konec predmetov*: da so pilote **lažje** zabili, so jih na konicah okovali s čevlji

SSKJ₂: **dorásti** ... *postati sposoben/primeren za kaj: ko so sinovi dorastli za delo, je bilo lažje*

dosegljívost ... *dejstvo, da je kaj dosegljivo*: zaradi dosegljivosti je bilo okvaro **lažje** popraviti

nízko: ... spuščala sta se **nižje** in **nižje**; ... *glasbilo, ki zveni oktavo nižje od klarineta*: ... čim **nižje** greš, tem bolj je zeleno ... geogr. *del kopnega, ki leži nižje od morske gladine*

SSKJ: **níže** predl. (i) knjiž., redko, z roditeljem **pod predl.**: njiva **nižje** mlina ...

Nova beseda: A ni vseeno, na kateri točki stojiš? Više ali **nižje**, naprej ali nazaj. Povsod je isto. (Drago Jančar: Veliki briljantni valček)

V gradivu nisem našla zgledov za stopnjevanje s primernikom **niže**.

ozko: ... vrstni pojem, ki se nanaša na **ožje** določeno vrsto predmetov z enakimi lastnostmi

sladko: ... kdor se zadnji smeje, se naj**slajše** smeje

težko: **téžje** prisl.: vse **težje** shajajo; biti **težje** ranjen · za denar je vse **težje** vse **težje** ga je zaslužiti ♦ ped. **težje** vzgojiljivi otrok *otrok, ki povzroča v normalnem socialnem okolju težave pri vzgoji* ...; ... molčati je bilo težko, govoriti še **težje**; **čigáv 2** ...Če je žoga padla na ~ vrt, je bilo **težje** spet priti do nje; **odmáknjen** ... **težje** dostopni; **priti** ... ko pridejo leta, boš **težje** delal

visoko: *višje* ob reki ležeči kraji; muz. saksofon z *višje* ležečim tonskim obsegom; ... ki piha v nasprotni smeri kot pasat in *višje* od njega; ... razprostirati se, biti kje, navadno *višje* od okolice; **preprijeti se** in splezati *više*; bukovo zelenje je tipalo vse *više* v goro; **zmerom** ... plezali so zmerom *više*

* SP 2001 izraža težnjo po podaljševanju prislovnega primernika in s tem po izenačevanju s pridevniškim primernikom. Primerjava s SP 50 in SP 62 to težnjo po jezikovnem izenačevanju oblik samo potrjuje. Pri tem pa ne gre brez zagat sestavljalcev. To sklepam po treh različicah zapisa možnih dvojnic:

1. bliž(j)e; 2. nižje tudi niže; 3. višje in više, četrta možnost pa je samo podaljšana oblika (dražje, težje). Sprašujem se, v kakšnem odnosu so prve tri navedbe: sklepam, da zapis »nižje tudi niže« daje rahlo prednost obliki *nižje*; »višje in više« bi lahko bili enakovredni obliki, vendar je podaljšana navedena na prvem mestu – lahko to razumemo kot prednost te oblike? Kaj pa najpogostejši zapis, s podaljšavo med oklepajema – bliž(j)e?

Če sta dopustni/enakovredni obe obliki, ali ne bi bilo smiselno to potrditi tudi z zgledi (gradivom)? In ali je toliko različic v prid temu, kar naj bi pravopis bil, pripomoček za čim bolj pravilen zapis, za lažjo in boljšo odločitev?!

Pri naključnem prebiranju časopisov in revij pa se mi dozdeva, da je krajša oblika primerniškega prislova še vedno zelo pogosta, kar pa je lahko tudi zaradi lektorskih posegov.

Drugo vprašanje: Kako v posameznih stavčnih zgradbah prepoznati pravilno primerniško/presežniško obliko pridevnika ali prislova? Težava, ki muči tako pišoče kot lektorje in ki je, sodeč po obravnavah v jezikovnih priročnikih, večni nebodigatreba in vsiljivec, in to tem bolj, čim bolj jezik teži k poenostavljanju, izenačevanju oblik. Naloga, ki jo je kolegica Darja Tasič dodala k zapisom z lektorskih pogovorov, me je napotila še k iskanju ustrezne literature. Zapis o tem sem našla v knjigi jezikovnih nasvetov Janeza Gradišnika **Naš jezik** (Založništvo tržaškega tiska Trst, Založba Drava, Celovec 1986). Ta prevajalec se je veliko ukvarjal tudi s praktično rabo jezika, čeprav ni bil jezikoslovec. Članek Zamenjavanje pridevniških in prislovnih primernikov (str. 182–185) se mi zdi pametno prebrati in ga primerjati z našim razmišljanjem. Iz članka sem izbrala nekaj citatov.

Stran 182: »Primerniške in presežniške oblike pri prislovih imajo vrsto posebnosti, ki se jih je treba naučiti in si jih zapomniti. Zlasti so nekatere preveč podobne pridevniškim oblikam za srednji spol, ali pa zvenijo čudno. Ker so se pišoči dosti motili, je SP 62 poskusil pisavo poenostaviti. Dr. A. Bajec je to razložil takole: 'Po rabi v živem govoru in pri mnogih pisateljih so v prislovnem primerniku dovoljene dvojnice: *laže* ali *lažje* storim, *slaje* ali *slajše* govorim.'«

In mnenje Janeza Gradišnika – stran 183: »Za svojo osebo mislim, da take poenostavitve v *knjižnem jeziku* niso dopustne. Razločevanje ni tako težavno, da ga ne bi mogli obvladovati, omogoča pa nam natančnejše izražanje. Ne raba v pogovornem jeziku ne površnost ali nevednost številnih pisateljev ni dovolj tehten razlog, da bi se odpovedali neki jezikovni *možnosti*, zlasti še tu ne, ko je že *izoblikovana* in *rabljena*. A tudi če sprejmemo olajšavo, da se *sme prislovni primernik izražati na oba načina*, s tem še ni dovoljeno, da bi pisali pridevniške primernike na prislovni način. /Podčrtala T. S./ *Prav to pa dela velik del pišočih že tam iz 60. let in napačna raba se kljub opozorilom kvečjemu še širi, namesto da bi upadala.*«

Potem nam članek prinaša zglede za »obnašanje« stopnjevanih pridevnikov in prislovov v stavku.

Stran 184: »V nekaterih primerih je razločevanje težavnejše in moramo dobro premisliti, za kaj pravzaprav gre. Tako je zlasti v stavkih, kjer je *osebek izražen z nedoločnikom*. Ali je pravilen stavek 'Tam se je tudi **najlaže** zaposliti'? Da ni pravilen, vidimo, če obrnemo besedni red: 'Tam zaposliti se je tudi **najlaže**' – pravilno vprašanje bi se glasilo 'Kakšno je tam zaposliti se?' – torej je prav **najlažje**. Prislov bi lahko uporabili v drugačnem stavku: 'Tam se tudi **najlaže** zaposlimo,' zakaj tu je osebek *mi* in ne nedoločnik.«

Navaja tudi take zglede (stran 183):

»To je še toliko **pomembneje**, če vemo ...' – očitno je, da gre tu za pridevniški primernik: *Kakšno je to? Pomembnejše.* /.../ 'Na deželi je vse **ceneje**' – *kakšno je vse na deželi? Cenejše.*

Napačnih stavkov te vrste lahko najdete v dnevnem tisku ali slišite po rtv, kolikor hočete: povsod so *pridevniški primerniki* narejeni na *prislovni* način. In vendar bi se vsakdo lahko vprašal, katero vprašalnico bi uporabil za ta stavek, pa bi našel pravi odgovor. In še celo skoraj mehaničen pripomoček ima pri tem: če je ob primerniku pomožni glagol biti (je, so bo), gre za pridevnik in ga je treba stopnjevati pridevniško. /Podčrtala T. S./ (To praktično pravilo ima sicer nekaj izjem, ki pa so skorajda zanemarljive.)«

»Podobno je treba premisliti tam, kjer je stavek pravzaprav nepopoln, ker je ena beseda zamolčana, samo mišljena. Postavimo drugega ob drugega dva podobna stavka: 'Očetu gre **bolje**.' 'Očetu gre **na bolje**.' Prvi je pravilen, po njem lahko vprašamo: Kako gre očetu? **Bolje**, to je res prislov. V drugem stavku pa je zamolčana beseda *zdravje*: *Očetu gre na boljše zdravje*, vprašali bi lahko: Na kakšno zdravje gre očetu? **Na boljše**, ker je to pridevnik. Seveda tako ne vprašujemo, sliši se nam nekako nenavadno, a slovnica ima vendarle svojo logiko, in besede se ravnajo po njej. (Mogoča bi bila tudi razlaga: 'Očetu gre zdravje na boljše stanje.')

Po Gradišniku so napačno uporabljene stavčne zveze tudi v vremenskih napovedih: topleje bo, hladneje bo, ker je mišljeno: toplejše vreme bo.

Ali bi se jezikoslovci strinjali s takšno utemeljitvijo? In lektorji?

Zapisala Tončka Stanonik.

Na podlagi primerjanja s tako zbranim gradivom in kritičnega upoštevanja omenjenih pravil Janeza Gradišnika sta nastala spodnji 1. poskus rešitve naloge z jezikovnega pogovora 31. marca in 2. poskus postavitve pravila, kdaj uporabljati kratko in kdaj daljšo obliko primernika/preseznika (prislova/pridevnika).

1. POSKUS REŠITVE NALOGE:

Spočiti lahko **bolj(š)e** delamo. – KAKO? – prislovno določilo (Zapis **bolj(š)e** pomeni, da sta pravilni obe obliki, kratka in dolga.)

Boljše delati je prvi pogoj za večji uspeh. – KAJ? – del osebk, zato bi bila po Gradišniku mogoča samo pridevniška oblika. Po današnjem občutku in po analogiji z zvezo **pogosteje** delati pa je verjetno enako dobro ali celo boljše: **Bolje** delati je ...= To, da **bolje** delaš, je ...

Boljše (je), da ne razmišljaš. – KAKŠNO? – povedkovo določilo

To je **boljše**, kot ne uspeti. – KAKŠNO? – povedkovo določilo

To, da si zdrav, je **boljše**, kot da si bogat. – KAKŠNO? – povedkovo določilo

Najboljše počutje je vedno naš cilj. – KAKŠNO? – prilastek

Na koncu pa še **najboljše** – KAJ? – osebek

Kar/To je **najboljše** – KAKŠNO? – povedkovo določilo

Počutil se je **bolj(š)e** – KAKO? – prislovno določilo

Prisila ne deluje nič **bolj(š)e** – KAKO? – prislovno določilo

Čim **pogosteje** – KAKO POGOSTO? – prislovno določilo – se počutimo čim **bolj(š)e** – KAKO? – prislovno določilo

To je **enostavnejše, učinkovitejše, prijetnejše**, kot če delamo sami. – KAKŠNO? – povedkovo določilo

Ljudem bomo **najbližje**. – KAKŠNI? – povedkovo določilo

višje razvite živali – KAKŠNE? – del prilastka

težje/lažje dosegljivo – KAKŠNO? – del prilastka

lažje travmatiziran bolnik – KAKŠEN? – del prilastka

To je **najhujše**, kar se lahko zgodi. – KAJ? – povedkovo določilo

2. POSKUS POSTAVITVE PRAVILA

Kdaj rabimo kratko in kdaj podaljšano obliko primernika/presežnika

Po zgledih v SP in SSKJ in ob upoštevanju spoznanj Janeza Gradišnika bi bil za današnjo rabo mogoč napotek v tem smislu:

A. Kratka = podaljšana oblika (bolje = boljše): kot prislovno določilo

Jezikovni razvoj (od 1950 do 2001) gre v smeri izenačevanja primerniške in presežniške oblike prislova in pridevnika, vendar sta obe obliki (kratka in podaljšana) **zanesljivo pravilni** samo **v vlogi prislovnega določila**; to pomeni, da lahko v tej vlogi uporabljamo **obe** – tako nekdanjo prislovno obliko (krajšo – **bolje, laže, teže, više** ...) kot nekdanjo pridevniško obliko (daljšo – **boljše, lažje, težje, višje** ...).

B. Samo podaljšana oblika: kot prilastek, povedkovo določilo, osebek

Uporabnost obeh oblik – prislovne in pridevniške – pa ne velja za druge stavčne vloge. Samo daljšo, pridevniško obliko uporabljamo v vlogi:

- **prilastka** (in dela prilastka? – **najboljše** počutje, **višje** razvite živali, **težje** dosegljivo, **lažje travmatiziran** bolnik) – KAKŠEN?
- **povedkovega določila** (bomo **najbližje**; to je **enostavnejše** ...) – KAKŠEN?
Pomagalo za določitev te vloge je soseščina pomožnika – **je, bomo** ...
- **osebka** (Na koncu pa še **najboljše**. To je **najhujše**, kar se nam lahko zgodi.) – KAJ?

NASVET:

Če smo sposobni v vsakem primeru takoj določiti stavčno vlogo takega prislova in pridevnika, lahko uporabljamo za **prislovna določila** (ob osebni glagolski obliki) poleg dolgih oblik tudi krajše: **laže/lažje** razumemo, **huje/hujše** trpimo, **pogosteje** opažamo, **bolje/boljše** se počutimo ..., v vseh drugih vlogah pa uporabimo samo daljše oblike – kot **prilastek** (**boljše** delo, **pogostejše** opažanje, **boljše** počutje), kot **povedkovo določilo** (je **boljše**, bo **pogostejše**, so **težji**) in kot **osebek** (Na koncu pride **najboljše**. To je **najhujše**, kar se nam lahko zgodi.).

Po Gradišniku spada sem (k samo daljši obliki) še položaj **ob nedoločniku v vlogi osebka** (**najlažje** zaposliti, torej tudi **boljše** delati), vendar se zdi ta del pravila nedorečen oz. morda pretiran. Vprašamo se namreč lahko, ali se pri spremembi iz osebne v neosebni način s spremembo stavčne vloge res lahko spremeni tudi besedna vrsta (prislov v vlogi prislovnega določila **bolje** iz zveze **bolje** delam bi se tako spremenil v pridevnik v vlogi prilastka – **boljše** delati [delanje]). Če si pomagamo z analogijo po prislovno-pridevniškem paru **pogosto** – **pogost**: **pogosteje** delam, delaš ... delati – **pogostejše** delo, bi lahko rekli, da ta del pravila pade in da zaradi izenačevanja prislovne in pridevniške oblike v sodobni jezikovni praksi (tj. zaradi širjenja pridevniške oblike tudi na položaje, prvotno rezervirane za izključno prislovne oblike) ob nedoločniku ni (več) obvezna daljša oblika, pač pa sta ob njem skoraj povsod možni obe – **bolje/boljše** delati; pri besedah, kjer obliki nista izenačeni (**pogosteje** : **pogostejše**), pa uporabljamo ob nedoločniku, nasprotno, samo krajšo, prislovno obliko (**pogosteje** delati).

IN ŠE BLIŽNJICA:

Če si za razmišljanje o stavčni vlogi besed ne utegnemo vzeti časa, pa je **bolj varno/varnejše**, če (vsaj v **vseh nejasnih primerih**) **dosledno** uporabljamo **daljšo obliko**, saj bo ta zanesljivo vedno pravilna (razen v primerih, kot je pogosteje : pogostejše).

Kot rečeno, je to šele poskus postavitve pravila za to vprašanje, zato je utemeljena kritika dobrodošla. Če se izkaže, da smo našli čudežno formulo, pa bo zaželeno, da jo v prvi fazi začnemo dosledno upoštevati vsaj lektorji – za malo več reda na tem področju. Prvi korak na tej poti pa je že enoten pristop na ravni ene enote, to je posameznega besedila.

Oba poskusa je zakrivila Darja Tasič.